

КОРРУПСИЯНИНГ ИЖТИМОЙ ИЛДИЗЛАРИ

Бўриева Муштарий

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий
университети Социология йўналиши магистранти

Аннотация: Коррупция ҳар қандай жамиятнинг тараққиётига жиддий таҳдид солувчи мураккаб ва кўп қиррали ижтимоий муаммо ҳисобланади. Унинг илдизлари нафақат иқтисодий ва ҳуқуқий омиллар, балки чуқур ижтимоий-маданий сабаблар билан ҳам боғлиқ. Коррупция аксарият ҳолларда жамият ҳаётининг муҳим соҳалари, яъни давлат бошқаруви, бизнес, таълим ва соғлиқни сақлаш тизимларида учрайди. Ушбу мақолада коррупциянинг ижтимоий илдизлари ҳақида фикр юритилади. Шу билан бирга, унинг жамият ҳаётига салбий таъсири қараб чиқилади.

Калит сўзлар: Коррупция, ижтимоий соҳа, ижтимоий адолатсизлик, бюрократия, эркин ОАВ, эркин матбуот, шаффофлик, таълим, электрон ҳукумат, ижтимоий чорасизлик.

Коррупция – бу давлат ёки хусусий сектордаги шахсларнинг ўз ваколатларини шахсий манфаат йўлида суистеъмол қилишидир. У ноқонуний йўл билан бойлик орттириш мақсадида пора олиш ёки бериш, давлат маблағларини талон-тарож қилиш, таниш-билишчилик ва мансабдор шахсларнинг ўз лавозимидан шахсий ёки гуруҳий манфаат йўлида фойдаланиши каби шаклларда намоён бўлади.

Коррупциянинг ижтимоий омиллари муайян жой ва макондаги ижтимоий ва иқтисодий муаммолар билан чамбарчас боғлиқдир. Маълум маънода коррупциянинг илдизларидан бири бўлиб жамиятнинг тарихий ривожланиш жараёнида шаклланган анъана ва одатлар ҳисобланади. Баъзи жамиятларда таниш-билишчилик, уруғ-аймоқчилик ва непотизм (қариндош-уруғчилик) қадимдан мавжуд бўлиб, бу ҳолат коррупциянинг табиий қисми сифатида қабул қилинади. Хусусан, баъзи оилаларда ёки жамоаларда “ўз одамингни қўллаб-қувватлаш” ижтимоий меъёр сифатида қаралади. Натижада, мансабдор шахслар ўз қариндошларини лавозимларга тайинлаш ёки имтиёзлар бериш орқали адолатсизликка йўл

кўяди.¹

Ижтимоий адолатсизлик коррупция авж олишига сабаб бўлувчи омиллардан биридир. Камбағаллик даражаси юқори бўлган жамиятларда одамлар моддий манфаатларни биринчи ўринга қўйиб, қонунларни четлаб ўтишга мойил бўлишади. Шу сабабли, камбағал қатлам вакиллари ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун пора беришга мажбур бўлишлари мумкин, чунки одил судлов ёки давлат хизматларидан фойдаланиш имконияти чекланган бўлади.

Коррупциянинг ижтимоий илдизларидан яна бири бу таълим даражасининг пастлиги, яъни сифатсиз таълим амалиётидир. Таълим тизими заиф бўлган давлатларда фуқаролар ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини етарлича тушунмайди. Бундай ҳолатда фуқаролар коррупцион ҳолатларга қарши курашиш механизмларидан фойдаланишга ҳаракат ҳам қилишмайди. Шу билан бирга, коррупция бу каби мамлакатларда таълим тизимининг ўзида мавжуд бўлади.

Жамиятда жамоатчилик назорати тизими яхши йўлга қўйилмаган бўлса, коррупция кенг тарқалади. Матбуот ва мустақил оммавий ахборот воситалари коррупцион ҳолатларни фош қилишда катта рол ўйнайди. Аммо Аммо, матбуот эркинлигининг чекланиши коррупцияга қарши жамоатчилик ҳаракатини барбод қилади. Сабаби бунда фуқароларнинг мутлақ кўпчилиги давлат тизимларининг шаффофлиги ҳақида етарли маълумотга эга бўлмайди.

Коррупциянинг ижтимоий оқибатлари жиддий эканлиги ҳуч кимга сир эмас. Бундай оқибатларнинг айримларини санаб ўтишга ҳаракат қиламиз.

Биринчидан, коррупция ҳолатлари фуқароларда давлат институтларига бўлган ишончсизликни кучайтиради. Оддий одамлар давлат тизими фаолиятининг адолатлилигига шубҳа қила бошлайди. Табиийки, бунинг оқибатида қонунларга риоя қилиш истаги камаяди.

Иккинчидан, коррупция таъсирида ижтимоий адолатсизликни кучайтиради, яъни бой ва қудратли кишиларнинг янада бойишига, камбағал қатламнинг ижтимоий чорасизлигини баттар чуқурлаштиради.

Учинчидан, таълим ва соғлиқни сақлаш тизимининг издан чиқиши

¹ Uzbekistan Republic Anti-Corruption Agency. (2023). Korruptsiyaga qarshi kurash strategiyasi. <https://anticorruption.uz>

аввало коррупциялашган таълим ва тиббиёт тизимларида сифатнинг пасатлиги билан тўғридан тўғри бўғлиқ бўлиб, жамият ривожланиши асосларини емиради.²

Кўринадики, коррупцияни камайтириш учун сиёсий ирода ва комплекс ёндашув талаб қилинади. Хусусан, аввало ОАВ мустақил бўлиши лозим. Айнан эркин фикр муҳитидагина нодавлат ташкилотлар ва фуқаролар фаоллигини ошириш мумкин. Бу эса коррупцияга қарши курашиш имкониятини беради.

Шунингдек, танқидий ва эркин фикрлаш муҳитига асосланган таълим тизими воситасидагина коррупцияга қарши таълим бериш ва ёш авлод онгида ҳалолликни тарбиялаш мумкин, бу ҳам коррупцияни камайтиришга ёрдам беради. Давлат органларининг очиклиги, давлат харажатларининг шаффоф юритилиши коррупциянинг олишни олишини алоҳида айтиб ўтиш муҳимдир. Коррупцияга қарши қатъий қонунлар ишлаб чиқиш ва уларни амалда қатъий тарзда қўллаш ниҳоятда зарур.

Электрон ҳукумат давлат хизматларини ривожлантириш орқали инсон омилининг салбий ўрни камайрилиб, коррупциянинг олди олинади.³

Хулоса қилиб айтганда, коррупция ҳар қандай жамият учун ҳалокатли бўлиши мумкин. Унинг ижтимоий илдизларини тушуниш ва уларни бартараф этиш бўйича аниқ чоралар белгилаш коррупцияга қарши курашишнинг муҳим босқичидир. Коррупцияга қарши курашда фақат ҳукукий чоралар эмас, ижтимоий онгда унга қарши сиёсий маданият ва сиёсий ирода ҳислатларини шакллантиришга қаратилган ҳаракатлар ҳам зарур. Коррупциясиз жамият яратиш учун ҳар бир фуқаронинг ўз масъулиятини ҳис қилиши ва ўз ҳиссасини қўшишга ҳаракат қилиши муҳимдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. World Банк. (2022). Combating Corruption: Legal and Institutional Frameworks.
<https://www.worldbank.org>
2. Rose-Ackerman, С. & Палифка, Б. J. (2016). Corruption and

² Rose-Ackerman, S. & Palifka, B. J. (2016). Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform. Cambridge University Press.

³ Uzbekistan Republic Anti-Corruption Agency. (2023). Korruptsiyaga qarshi kurash strategiyasi. <https://anticorruption.uz>

Government: Causes, Consequences, and Reform. Cambridge University Press.

3. Танзи, В. (1998). Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope, and Cures. IMF Working Paper.
4. Uzbekistan Republic Anti-Corruption Agency. (2023). Коррупцияга қарши кураш стратегияси. <https://anticorruption.uz>